

HELENA BADELL GIRALT

Alexis Eudald Solà, Kavafis i les traduccions dels poetes catalans

Són ben coneguts la passió i el rigor amb què Alexis Eudald Solà va traduir poetes grecs contemporanis, com Konstandinos Kavafis, o com Odisseas Elitis i Titos Patrikios, que va acompanyar a Catalunya, o com Ritsos, amb qui va establir un intens lligam d'amistat; cal recordar, però, alhora, com s'apassionà, en nombroses ocasions, per la difusió de la cultura i dels poetes catalans a Grècia. Una ocasió privilegiada per a aquesta construcció de ponts humans i literaris que connectaven culturalment Catalunya i Grècia va ser la seva col·laboració en el llibre *Συνομιλώντας με τον Καβάφη*, *Conversant amb Kavafis*, convidat pel curador del volum, el poeta i professor de la Universitat d'Atenes Nasos Vaienàs. Es tracta d'una antologia de poemes d'autors de trenta països diferents, que mostren la «presència» del poeta, a través de «qualsevol tipus de relació amb Kavafis o amb la seva obra».¹

Alexis Eudald Solà era una tria imprescindible entre els col·laboradors del volum. D'una banda, era un gran coneixedor de l'obra del poeta alexandrí, la «dedicació particular» al qual, tal com deia ell mateix,² l'acompanyà durant tota la seva vida acadèmica, de la tesi doctoral a les traduccions, publicades pòstumament, d'*Una simfonia inacabada*. I, de l'altra, era un

1. Συνομιλώντας με τον Καβάφη. Ανθολογία ξένων καθαφογενών ποιημάτων, επιμ. Νάσος Βαγενάς, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Τεσσαλονίκη, 2000, p. 21.

2. Konstandinos P. KAVAFIS, *Poemes*, traduïts i anotats per Carles Riba, pròleg d'Alexis E. Solà, Barcelona, Clàssics Curial, 1977, p. 6.

gran conxeador de la poesia catalana contemporània. Eudald Solà va triar, doncs, un total de vuit poemes, de sis poetes diferents –Narcís Comadira, Lluís Llach, Joan Margarit, Francesc Parcerisas, Enric Sòria i Àlex Susanna–, i els va traduir al grec. En la breu introducció amb què va precedir-los, presenta la traducció de Riba, destacant-ne l'«altíssim valor literari» i com «contribuí decisivament en la consagració de Kavafis a Catalunya com un gran creador», i esmenta, tot seguit, com després de la dictadura, a partir de 1975, quan aparegueren també la seva pròpia traducció i la de Joan Ferraté, s'intensificà la influència del poeta en la literatura catalana. Després d'assenyalar la influència de Kavafis en Joan i en Gabriel Ferrater, sobretot en la seva poesia eròtica, explica la seva decisió d'antologar poetes de la generació dels 70 i posteriors, en què aquesta influència és encara més evident, des dels temes fins a la citació textual de paraules kavafianes. En aquesta antologia apareixen, doncs, poemes de tema històric, com en Kavafis inspirats en la lectura d'obres històriques o literàries, hi apareixen l'evocació de l'amor i, sovint, del goig perdut, anècdotes de la ciutat d'Alexandria, les decepcions i les oportunitats perdudes i, lligat amb tot això, el poder d'emocionar de la paraula, portadora del record que torna a encendre la imaginació. Hi apareix també el to narratiu dels poemes kavafians i fins i tot el mateix Kavafis com a personatge. Alguns treballen sobre la lletra mateixa dels seus versos, ja sigui citant-los, refent poemes kavafians o incorporant-los en poemes propis. Enfronten, doncs, el traductor que fou Eudald Solà a la curiosa situació de traduir al grec poemes inspirats en poesia grega i fins i tot en alguns casos inspirats en la traducció que havia fet ell mateix d'aquesta poesia grega. Traduir-los passa, així, per un retorn als mots kavafians.

L'exemple més àmpliament conegut de recreació d'un poema de Kavafis és l'oratori «Viatge a Ítaca» de Lluís Llach. Lluís Llach no segueix literalment la traducció d'«Ítaca» de Carles Riba, ans la recull, la transforma i l'amplia per fer un nou poema. La primera estrofa de l'oratori correspon a la versió de Riba amb algunes adaptacions i algunes supressions. La segona i la tercera són elaboracions pròpies. Traduint-lo sencer al grec, Eudald Solà tornava a Grècia una altra «Ítaca». Solà hi reprèn les paraules textuais de Kavafis en els fragments en què Llach reprèn els de la traducció de Riba i tradueix al grec al més «kavafianament» possible, diríem, els versos sortits de la ploma del cantautor català. Molt significativament de la sensibilitat lingüística de

Solà, en la tercera estrofa el «Déu dels vents» esdevé «Αἰόλος», el déu que té el mateix nom del vent, i l'«amor» que omple el «cos generós» dels guerrers és traduït —entre les moltes possibilitats que té el grec per traduir aquest concepte— per «Έρως», «Eros» en majúscules, amb el nom antic del déu:

Καλό ταξίδι να 'χουν οι πιστοί
 του λαού οι μαχητές, οι κραταιοί.
 Ούριους ανέμους ο Αἰόλος να στέλνει
 στου καραβιού τους όλα τα πανιά,
 κι αφού μέσ' στους πολέμους θα έχουν γεράσει
 ηδονή να τους δίνουν νεανικά κορμιά.
 Πλούσια ψαριά στα δίχτυα τους τ' αστέρια,
 γεμάτα περιπέτειες, γεμάτα γνώσεις.
 Καλό ταξίδι να 'χουν οι πιστοί
 του λαού οι μαχητές, οι κραταιοί,
 κι αφού μέσ' στους πολέμους θα έχουν γεράσει
 να ευφραίνει ο Έρως το γενναίο τους κορμί,
 γεμάτο περιπέτειες, γεμάτο γνώσεις.

Per alguna raó que desconeixem, en la versió de Solà han desaparegut els «camins dels vells anhels». En canvi, és el cos ple d'Eros qui esdevé, prou suggeridorament, «ple d'aventures, ple de coneixences».

Sobre les paraules de Kavafis es construeixen també els dos poemes d'Àlex Susanna, «Succés» i «Casa despentinada», i «Perífrasi» d'Enric Sòria. A «Succés», Àlex Susanna cita literalment la traducció ribiana dels versos de Kavafis al poema «Lluny»: «Sí, blaus / i tant: un blau fosc de safir». Són uns versos que porten a entreteixir, a la manera kavafiana, l'amor amb l'entrada en el misteri de la poesia i amb fixació del record, i que Solà tradueix literalment amb les paraules originals de Kavafis: «Α ναι, μαβιά·/ ένα σαπφείρινο μαβί.» «Casa despentinada», també un poema d'amor, culmina en el desig que la llum del sol d'havent-dinat que il·lumina una cambra i el seu llit desfet formi part dels poemes que l'evoquen. Aquí la referència al poema de Kavafis «El sol d'havent-dinat» ve marcada per la troballa del seu traductor, Alexis Eudald Solà. El mot compost «απόγευμα», del títol «Ήλιος του απογεύματος», s'utilitza en grec per dir simplement «tarda». La solució

de Solà, però, descobrint-ne la forma composta (d'«ἀπό» i de «γεύμα» («àpat»)), dota la versió catalana d'un nou poder evocador. És aquesta expressivitat i el record al desig tan lligat al «sol d'havent-dinat» del poema kavafià que fa que reaparegui tal qual en els versos de Susanna —quan desitja que els seus poemes «tinguin la llum i l'aire tebi d'una cambra havent-dinat, quan el sol de biaix l'enfoca, i el llit és desplegat»—, mentre que en la traducció grega torna a aparèixer el kavafià «ἥλιος του απογεύματος»:

Ο ήλιος που μπαίνει, μέσα
στον φόβο και τον τρόμο,
πληγώνει τα ενδόμυχά μας
προφυλαγμένα δεν ξέρω γιατί.

Να ξυπνήσω και να περπατήσω
στο σώμα σου· τίποτε άλλο.
Οι ώρες μου πάντα να γλιστρούν
πάνω στ' αγαπημένα σώματα.

Τα ποιήματά μου
—που γράφω ενώ ξεκουράζομαι—
να 'χουν το φως και τον χλιαρό αέρα
μιας κάμαρης, όταν ο ήλιος του απογεύματος
τη φωτίζει λοξά, και άστρωτο
είναι το κρεβάτι.

El poema «Perífrasi» d'Enric Sòria és una reescriptura de «Posidonis», un dels poemes històrics de Kavafis. Creat a partir de la lectura d'un fragment d'Ateneu, explica com els grecs posidonis han perdut, pel contacte amb altres pobles, tot el que formava la seva cultura grega, excepte una festa «de música, de foc i d'enramades». Durant aquesta cerimònia, en pronunciar-hi els mots antics que ja no entenen, els posidonis ploren, adonant-se de l'oblit de la seva llengua i cultura. Sòria ritma en decasíl·labs aquesta anècdota i en subratlla a la fi com Ateneu (referint-se també d'alguna manera de retruc a Kavafis), «piadosament ho conta, / car pietat mereixen els qui perden / el fragment de bellesa a què es devien». Solà, al seu torn, tradueix el poema

al més literalment i més kavafianament possible. A l'última estrofa, seguint el respecte i la reverència de caire clàssic de la «pietat» de Sòria, tradueix «piadosament» per «ευλαβικά» i «pietat», per «ευλάβεια»:

Ο Αθήναιος ευλαβικά το διηγείται,
γιατί ευλάβεια τους πρέπει σ' όλους που έχασαν
της ομορφιάς το κομμάτι στο οποίο ανήκαν.

El poema de Narcís Comadira «Cosins» i el de Francesc Parcerisas «Un dia com aquest» evoquen l'enyor d'un temps passat que es troba tan freqüentment en l'erotisme kavafià. A «Cosins» es recrea una escena en què dos joves, noi i noia, «de disset anys tan tesos», somiant en el futur deixen passar una ocasió que no es repetirà mai més. Així ho remarca l'aparició de la terrible «canilla del futur» de la darrera estrofa, que reproduceix amb tota la seva força expressiva el sintagma «του μέλλοντος τα λαγωνικά» de la traducció de Solà:

Το τεντωμένο δέρμα της νύχτας,
η κάψα πάνω στη φλογερή ταράτσα,
ο ποταμός του αίματος που έτρεχε
μέσα από εκείνα τα κορμιά
τα τόσο ενωμένα και τόσο χωρισμένα...
Όλα έμειναν τελικά μια χαμένη ευκαιρία.
Πάνω στον ουρανό ίσως χαμογελούσαν τ' άστρα.
Όμως κάτω γάβγιζαν πια
του μέλλοντος τα λαγωνικά
ακούραστα, περιμένοντάς τους.

Aquest enyor d'un temps passat es troba també a «Un dia com aquest» de Parcerisas, en què un personatge lluita amb les paraules per fixar un record que se li escapa. Com molts personatges kavafians, es troba «engabiat a la pròpia cambra», «εγκλωβισμένος στη δική του κάμαρη»; «a una cambra sola», «σε μια κάμαρη μονήρη». I mentre lluita per tornar a evocar aquella figura entre els llençols, el dia va passant, car «a mesura que escriu i la recobra / sap que la tarda s'esllavissa, que aquest dia i aquell, /

quan acabi la nit que ara s'inicia, / tindran una mateixa fi, inexorable.» Una fi del dia i del poema que la traducció de Solà reproduceix de la manera següent:

[..] ενώ γράφει και την ανακαλεί
 ξέρει ότι η εσπέρα κατολισθαίνει,
 ξέρει ότι αυτή και η άλλη μέρα, όταν
 τελειώσει η νύχτα που αρχίζει τώρα,
 θα έχουν το ίδιο, αδυσώπητο τέλος.

Els dos poemes de Joan Margarit recollits a l'antologia són reconstruccions de vivències i pensaments del fet literari. El primer sembla fins i tot un eco del títol de l'antologia (*Conversant amb Kavafis*). Es tracta de «Conversa a Alexandria». Ple d'objectes i de conceptes kavafians, des dels cafès al record d'un cos o del plaer, esdevé un elogi de la llengua grega i, a través d'ella, de la llengua poètica, que pot salvar una ànima. El segon, «Quan Kavafis», reproduceix en un monòleg la decepció de Kariotakis, poeta trenta-tres anys més jove que l'alexandrí, perquè Kavafis no va llegir el llibre que li havia fet arribar. És una anècdota que, irònicament, també hauria pogut viure algun personatge dels que poblen els poemes kavafians, immersos en el món de l'art, la poesia i les seves esperances i miratges, i sovint frustrats per la realitat. En la traducció, fidel gairebé «paraula per paraula»,³ Solà reproduceix el ritme simple, de la combinació de monòleg i de narració de l'original de Margarit:

Όταν ο Καβάφης ούτε καν έκοψε τα φύλλα
 του βιβλίου που με θέρμη του είχα αφιερώσει
 μου θύμισε πως είμαστε της περιφρόνησης πηγάδια
 μου θύμισε επίσης πως δεν είναι δυνατόν
 να βρούμε πίσω από τα λόγια
 ένα πρόσωπο με τη λάμψη των ονείρων μας.
 Λησμόνησα τους ποιητές. Τα ποιήματα

3. Tal com ell mateix elogiava de la traducció de Riba. Pròleg a Konstandinos P. KAVAFIS, op. cit., p. II.

τα έκανα δικά μου σαν τη σκιά των κυπαρισσιών
ή τ' ουρανού τη λάμψη στο παράθυρο.
Αυτά ακριβώς σκεφτόταν ο Καρυωτάκης
όταν ο Καβάφης ούτε καν έκοψε τα φύλλα
του βιβλίου που με θέρμη του είχε αφιερώσει.

De la mà de Solà, aquests poemes tan kavafians dialoguen amb l'alexandrí en la seva pròpia llengua, el grec, i amb característiques pròpies de la seva llengua poètica: l'evocació fervent del record combinat amb la ironia, una aparent simplicitat narrativa i un ritme modulat per repeses, anàfores i la inserció de pensaments.

Quan preparàvem aquest homenatge, Mercè Trullén ens va explicar una anècdota: un cop enlestides aquestes traduccions per a l'encàrrec, Eudald Solà se'n va anar tot sol a veure Nasos Vaienàs i dur-li les versions dels poemes, amb la intenció de treballar-hi. Quan va tornar, va comentar com Vaienàs les havia llegides i no hi havia tocat ni una coma. I és així com aquests poetes catalans hereus de Kavafis entraven en aquesta àmplia antologia, ordenats alfabèticament entre Itàlia i Colòmbia, que, com «Καταλωνία», s'escriu en grec amb la lletra «κ».

